Zorunlu Alevi Göçü

Zana Kibar
zanakibar@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
5 Ekim 2025

İndirilme Tarihi:
05.11.2026

Önerilen Atıf: Kibar, Zana (2025). Zorunlu Alevi Göçü. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.nhvf8 (Erişim Tarihi: 05.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze uzanan süreçte Alevi topluluklarının maruz kaldığı zorunlu göç olgusunu, devletin mekânsal ve kültürel mühendislik politikaları bağlamında ele almaktadır. Cumhuriyetin erken döneminde geliştirilen Şark Islahat Planı (1925) ve 1934 İskân Kanunu, homojen ulus-devlet ideolojisinin etnik ve mezhepsel çoğulluğu tasfiye etmeye yönelik araçları olarak değerlendirilmiştir. 1937–38 Dersim Tenkil Harekâtı, bu politikaların en sert biçimiyle uygulandığı bir kırılma noktasıdır. 1990'larda OHAL rejimi altında yeniden canlanan zorunlu göç dalgası, geçmişteki iskân politikalarının sürekliliğini ortaya koymuş; köy boşaltmaları, yakmalar ve sistematik şiddet, bir "kolektif yıldırma" pratiğine dönüşmüştür. Zorunlu göç, yalnızca mekânsal yerinden edilme değil, aynı zamanda hafızanın, kimliğin ve kutsal mekânlarla kurulan ilişkinin tasfiyesi anlamına gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevi Diaspora, Hafıza, İnanç, Mekan, Zorunlu Göç

Alevi Toplumunun Yerinden Edilmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, homojen bir ulus-devlet tahayyülü çerçevesinde şekillenmiş ve bu tahayyül doğrultusunda çok kültürlü Osmanlı mirası radikal biçimde dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm süreci, sadece siyasal değil, aynı zamanda toplumsal ve mekânsal mühendislik biçiminde yürütülmüş; etnik, mezhepsel ve dilsel çoğulluk bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Devletin hedefi, etnik, dinsel ve dilsel çoğullukları ortadan kaldırarak tek tip bir "Türk-Sünni" kimliği inşa etmekti. Bu bağlamda zorunlu göç, yalnızca bir nüfus hareketi değil, aynı zamanda hafızanın,

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

kimliğin ve mekânla kurulan ilişkinin tasfiyesine yönelik çok katmanlı bir araç haline gelmiştir. Zorunlu göç, aynı zamanda devletin şiddet, disiplin ve denetim araçlarıyla biçimlendirdiği mekânsal bir iktidar pratiğiydi. Özellikle Alevi topluluklar açısından zorunlu göç, hem inanç sistemlerinin bastırılması hem de toplumsal aidiyetin parçalanması anlamına gelmiştir. Cumhuriyet'in erken döneminden 1990'lara ve oradan Avrupa diasporasına uzanan süreçte, zorunlu Alevi göçü, devletin süreklilik arz eden bir "yerinden etme siyaseti"nin tezahürü olarak okunabilir.

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı'nın son döneminde girdiği merkezileştirici mirası devralıp daha ileriye taşıyarak, hakimiyetinde kalan coğrafyayı etnik ve inançsal anlamda homojenleştirmeye yönelmiştir. Bu bağlamda Şark Islahat Planı (1925), Kuzey Kürdistan'a yönelik sistematik asimilasyonun temel yasal dayanaklarından biri olmuştur. Plan, "geri kalmış doğu bölgelerinin" modernleşmesi söylemi altında, Kürt ve Alevi nüfusun dağıtılması, aşiret yapısının çözülmesi ve Kürtçe'nin yasaklanmasını öngörüyordu. Devletin gözünde "medenileştirme" yalnızca eğitim ve kalkınma anlamına gelmiyor; aynı zamanda dil, inanç ve hafızanın dönüştürülmesi anlamını taşıyordu.

1915 Ermeni Soykırımı ile başlayan süreç mübadele ile beraber gayrimüslim topluluklar Anadolu'dan uzaklaştırılmış; ardından sıra Müslüman ama Türk olmayan topluluklara, özellikle Kürtlere ve Alevi Kürtlere gelmişti. 1925 yılında hazırlanan Şark Islahat Planı, bu yaklaşımın kurumsal çerçevesini oluşturan ilk belgedir. Plana göre, "geri kalmış" doğu bölgeleri asimilasyona tabi tutulmalı, Kürt dili yasaklanmalı, yerleşik olmayan aşiret yaşamı dağıtılmalı ve halk Halkevleri, yatılı okullar gibi araçlarla "medenileştirilmeli"ydi.

Dersim Tenkil Harekâtı: Mekânsal ve Kültürel Tasfiye

1934 tarihli İskân Kanunu, gizli Şark Islahat Planı'nda hedeflenen zorunlu göçü yasal bir zemine oturttu. Bu yasa,

“Türk kültürüne uygun olmayan” toplulukların batı illerine dağıtılmasını, Kürtlerin ise nüfusun %5’ini geçmeyecek biçimde yerleştirilmesini öngörüyordu. Bu mekanizma, homojen ulusun demografik inşasını hedefliyordu. İskân Kanunu Madde 13, 3. Fıkrası şu mecburiyeti getiriyordu: “Türk ırkından olmıyanların serpiştirme suretile köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemiyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları mecburidir…:

“Madde 11 – A : Ana dili Türkçe olmıyanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanati kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır.

B : Türk kültürüne bağlı olmıyanlar veya Türk kültürüne bağlı olupta Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsî, askerî, siyasî, içtimaî ve inzibatî sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararile, Dahiliye Vekil i lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirler içindedir.

C : Kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırı içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar.

Madde 12- 1 numaralı mıntakalara:

A : Yeniden hiç bir aşiretin veya göçebenin sokulmasına, Türk kültürüne bağlı olmıyan hiç bir ferdin yeniden yerleşmesine ve bu mıntakaların eski yerlilerinden olsa bile Türk kültürüne bağlı olmıyan hiç bir kimsenin avdet etmesine izin verilemez.”[1]

1937-1938 arasında yürütülen Dersim Tenkil Harekâtı, İskân Kanunu’nun en dramatik uygulaması oldu. Askerî operasyonlar sırasında binlerce insan öldürüldü, köyler yakıldı, kutsal mekânlar tahrip edildi, halk batı illerine sürgün edildi.

1938’de Tunceli Valiliği ve Kumandanlığı tarafından

yayımlanan “Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takibi Hareketleri, Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Kılavuz”un (Elazığ, Turan Matbaası) “Köyde eşkıya araması” başlığı altındaki bölümde evlerin yakılma şekli dahi anlatılmıştır: “Damlar taş ve topraktan ibaret olup, yalnız tavan ve direkleri ve ağaç dalları vardır. Bunları yakmak güçtür. Ancak dam üstünden bir kısım toprak atılarak ağaçlar meydana çıkarılır. Toplanacak odun ve çalılar burada yakılmak suretiyle bina ateşe verilir. O da, kapısından içeriye odun yığarak ateşleme sureti ile genişletilir.”[2]

Bu süreç, yalnızca fiziksel bir imha değil, aynı zamanda kültürel soykırım olarak değerlendirilmektedir. Devletin hedefi, Aleviliğin inanç sistemini ve Kürt kimliğini ortadan kaldırmak, yerine Türklük ve Sünnilik esaslı yeni bir kimlik yerleştirmekti. Nuri Dersimi’nin 1937’de Milletler Cemiyeti’ne gönderdiği mektup, bu sürecin uluslararası kamuoyuna duyurulmasına yönelik nadir bir girişimdir. Ancak çağrı yanıtsız kalmış; Dersim halkının yaşadığı yıkım, toplumsal hafızaya “Tertele” (kırım) olarak kazınmıştır. Kolektif bellekte bu olay, hem fiziksel hem de ruhsal bir yerinden edilme olarak aktarılmıştır.

Pierre Nora’nın “hafıza mekânı” kavramı bu bağlamda açıklayıcıdır: hafıza mekânı, kaybedilen kimliğin, kültürün ve aidiyetin simgesel olarak yeniden üretildiği yerdir (Nora 1989, 7). Zorunlu göç, yalnızca mekânsal bir yer değiştirme değil, aynı zamanda bireylerin ve toplulukların hafızalarından, aidiyetlerinden ve yaşam biçimlerinden koparılması anlamına gelir. Bu süreçte insanlar sadece evlerinden değil, aynı zamanda hatıralarından, kutsal mekânlarından ve toplumsal ilişkilerinden de uzaklaştırılır.

1990’larda İkinci Zorunlu Göç Dalgası

1938 sonrası dönemde zorunlu göç politikaları görünürde kesintiye uğramışsa da, 1980’lerin sonundan itibaren Olağanüstü Hal (OHAL) rejimiyle yeniden canlanmıştır. 1990’larda PKK ile yürütülen savaş gerekçesiyle zorunlu göç sistematik hale gelmiştir. 1987’de yürürlüğe giren OHAL

yasaları, valilere anayasal sınırların dışında geniş yetkiler tanımıştır. 1987 yılının Temmuz ayında Kanun hükmünde kararnama ile Bölgede yaşanan olayları yönetmek için köy boşaltma yetkisi dahil her türlü mali ve idari denetimin dışında tutulacak yetkiler ile donatılacak bir bölge valiliğin kurulma kararı alındı. Bölge valisi, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Dersim ve Van illerinden yetkili olacaktı. Her türlü mali ve idari denetimin dışında tutulma yetkileri olan valilere, anayasa ihlali bir anayasal hak olarak tanınıyordu. Bölge anayasa ile değil kararnameler ile yönetiliyor ve hak ihlali haberleri artarak gündeme gelecekti.

İlk Bölge Valiliği'ne dönemin Diyarbakır Valisi Hayri Kozakçıoğlu atandı. Emekli General DYP Kars Milletvekili Musa Öğün'ün Cumhurbaşkanından bile daha yetkili kılındığı eleştirisi getirdiği Kozakçıoğlu, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Dersim ve Van illerinden yetkiliydi. Dersim (resmi adıyla Tunceli), 1990'ların ortasında yeniden bir "özel güvenlik" bölgesi haline getirilmiş; sadece 1994 yılında 248 köy zorla boşaltılmış, on binlerce insan göçe zorlanmıştır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) 1994 Raporu, yalnızca Ovacık bölgesinde 218 evin devlet güçleri tarafından yakıldığını ve 248 köyün tamamen boşaltıldığını belgelemektedir. Dersim'in Mazgirt ilçesinin yakınlarında öldürülen Kazım Demirtaş adındaki kişiye terörist denildi. Aradan geçen 3 yıldan sonra, 1988 yılında DGM kararı ile Demirtaş'ın terörist olmadığına karar verildi.

Devlet Bakanı Azimet Köylüoğlu Dersim bölgesinde son zamanlarda 20 köyün boşaltıldığı ve bazılarının yakıldığı iddiasını doğrulayarak şunları söyledi: "Tunceli'nin Ovacık ilçesinde 218 evin yakıl"dığını saptadık. Tunceli'de köyleri devlet boşaltıyor, yakıyor." (TİHV, 1994 Raporu.) Dönemin Devlet Bakanı Azimet Köylüoğlu'nun, "Tunceli'de köyleri devlet boşaltıyor, yakıyor" ifadesi, resmî inkâr söylemini kıran nadir itiraflardan biridir (TİHV 1994, 52).

1994 yılında zirveye çıkan köy yakma ve boşaltma olaylarında özel olarak boşaltılmanın hedefinde olan yerlerin

biri de Dersim bölgesiydi. Dersim'de yaşanan olayları Ankara'ya duyurmak için bir heyet yola çıkıyordu. SHP'li İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Azimet Köylüoğlu ve Tunceli milletvekili Sinan Yerlikaya ile birlikte Dersim'den gelen muhtarlar baskıları anlatmak için dönemin Başbakan Tansu Çiller ile görüşecekti. Bir muhtarın, "Köylerimizi askerler yaktı, hatta bu operasyonlara askeri helikopterler de katıldı" sözlerin üzerine Çiller'in: "Devletin köy yaktığını gözümle görsem bile inanmam. Her gördüğünüz helikopteri bizim helikopter sanmayın. Bu PKK'nın helikopteri de olabilir. Rus, Afgan, Ermeni helikopteri de olabilir. Çünkü bazen sınırı ihlal edip girebiliyorlar." (Cumhuriyet, 28 Ekim 1994) Şeklindeki cevabı, devletin inkâr ve manipülasyon stratejisini gözler önüne sermektedir.

Zorunlu göçe tanıklık eden birçok kişi, köylerinin sabaha karşı yakıldığını, askerlerin evleri kundakladığını, işkence gördüklerini ve gözaltına alındıklarını aktarmaktadır. "20 gün sonra boş olan evler dahil hepsini yaktılar. Beni gözaltına aldılar, gözlerimi bağladılar. Üzerimdeki elbiselerimi çıkardılar, elektrik verdiler…" şeklindeki tanıklıklar, bu sürecin yalnızca yerinden etme değil, aynı zamanda sistematik şiddet içerdiğini göstermektedir. Bu tanıklık, 1990'larda uygulanan zorunlu göç politikalarının yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda şiddet ve işkence yoluyla sistematik bir sindirme pratiği olduğunu göstermektedir. Tanığın yaşadığı deneyim, devletin güvenlik gerekçesiyle yürüttüğü köy boşaltma süreçlerinin aslında bir "kolektif yıldırma" operasyonu şeklinde işletildiğini ortaya koymaktadır. Evlerin yakılması, eşyaların çıkarılmasına dahi izin verilmemesi, işkenceler ve gözaltı süreci, zorunlu göçün bir sonucu değil, aksine onun doğrudan uygulama biçimi haline gelmiştir. 1995 yılında köy boşaltma eylemlerinde azalma görülse de devam etti. Özellikle Dersim'de yoğunlaşan boşaltma eylemleri 1995'in son günlerinde Sivas'ta yaşanmaya başladı.

1990'lar sürecinde uygulanan zorunlu göç politikaları yalnızca fiziki değil, aynı zamanda psikolojik ve kültürel baskı içerikliydi. İnsanlar Alevi-Kürt kimliklerini gizlemek

zorunda kalmış, yeni yerleşim alanlarında dışlanma, işsizlik ve barınma sorunları yaşamış, göç deneyimi kolektif sessizlikle kuşatılmıştır. Zorunlu göçe maruz kalan bireylerin çoğu, yeni kent yaşamına adaptasyon sürecinde ağır travmalar yaşamış; eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır. Kadınlar açısından bu süreçte yük daha da ağırlaşmış; hem göçün hem de yoksulluğun getirdiği çoklu dezavantajlar, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir. Göç sonrası kuşaklarda kimlik aktarımı zayıflamış, birçok aile geçmişe dair hafızayı çocuklarına aktarmaktan imtina etmiştir. Böylece 1938 ile 1990'lar arasında doğrudan bastırılmış bir hafıza sürekliliği kurulmuştur.

Diaspora, Hafıza ve Yeniden Kimliklenme

1990'larda zorunlu göçle başlayan kitlesel yerinden edilme, 2000'lerden itibaren Avrupa'ya yönelen yeni bir göç dalgasını da beraberinde getirdi. Almanya, Fransa ve İsviçre gibi ülkelerde kurulan Alevi kurumları bu göçün politik ve kültürel temsil alanlarını oluşturdu. Diasporadaki Aleviler, yaşadıkları travmatik deneyimleri kamusal alanda görünür kılmak için anma törenleri, kültürel etkinlikler ve dijital hafıza platformları kurdular. Sivas Katliamı anmaları, Dersim 38 yürüyüşleri ve çevrimiçi arşivler, diaspora hafızasının en güçlü taşıyıcıları hâline geldi.

Jan Assmann'ın kültürel bellek kavramıyla açıklanabileceği üzere, diaspora toplulukları geçmişle bağ kurmak için ritüelleri, sembolleri ve anlatıları yeniden üretti. (Assmann 1995, 132). Diaspora, bu yönüyle yalnızca göçün sonucu değil, hafızanın yeniden örgütlendiği bir karşı-mekân olarak işlev görmektedir. Avrupa'daki Alevi örgütlenmeleri, Türkiye'de bastırılmış kimliğin yeniden tanımlandığı bir "karşı-kamusal alan" yaratmıştır. Bu alanda kadınların ve gençlerin aktif rol alması, diaspora kimliğini çok katmanlı hâle getirmiştir. Diaspora, bir yandan zorunlu göçün travmatik izlerini taşırken, diğer yandan kolektif direniş ve yeniden kimliklenme alanı olarak varlık kazanmıştır.

Zorunlu Göçün Hafızası ve Direniş Biçimleri

Zorunlu göçün kolektif hafızada bıraktığı izler, ağıtlar, sözlü anlatılar ve anma ritüelleriyle günümüze taşınmıştır. 1938 Tertele'si ile 1990'lardaki zorunlu göçler, Alevi topluluklarının belleğinde süreklilik arz eden bir travma zinciri olarak yaşatılmaktadır. Ancak bu hafıza, aynı zamanda bir direniş arşivi işlevi de görür.

Kutsal mekânlara, dağlara, derelere, ocaklara dair anlatılar, mekânın yok edilmesine karşı sembolik sahiplenme stratejileri geliştirmiştir. Bu anlamda hafıza, yalnızca geçmişin kaydı değil, geleceğin kurucu öğesidir. Alevi toplulukları, travmayı unutmak yerine, onu karşı-hafıza biçiminde yeniden üretmiş; böylece devletin silmeye çalıştığı izleri kültürel bir direniş aracına dönüştürmüştür.

Zorunlu Alevi göçü, Türkiye'nin modernleşme tarihinin görünmez ama belirleyici damarlarından biridir. Cumhuriyetin homojenleştirici politikaları, Şark Islahat Planı'ndan OHAL rejimine uzanan bir süreklilik içinde, Alevi-Kürt kimliğini mekânsal ve kültürel olarak tasfiye etmeyi amaçlamıştır. Ancak bu tasfiye girişimleri, paradoksal biçimde, Alevi toplulukların hafıza, kimlik ve dayanışma bağlarını güçlendirmiştir. Zorunlu göç, Alevilik tarihinde yalnızca bir travma değil, aynı zamanda bir direniş formu olarak varlığını sürdürmektedir. Diasporada yeniden üretilen kimlikler, Aleviliğin sınırlarını ulus-devletin ötesine taşımış, kolektif belleği küresel bir alana yaymıştır.

Sonuç

Zorunlu Alevi göçü, Türkiye'nin modernleşme sürecinde ulus-devletin homojenleştirici projelerinin merkezinde yer alan, tarihsel sürekliliği olan bir yerinden edilme pratiği olarak okunmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yürütülen politikalar, Alevi-Kürt topluluklarının hem mekânsal hem kültürel varlığını dönüştürmeyi hedeflemiş; bu süreç 1937-1938 Dersim Tenkil Harekâtı'nda kitlesel bir kırılma noktası, 1990'lardaki OHAL döneminde ise yeniden

üretilmiş bir devlet pratiği olarak karşımıza çıkmıştır. Metin, bu zorunlu göçleri yalnızca fiziksel hareketlilik olarak değil, hafızanın, kimliğin ve kutsal mekânla kurulan ilişkinin tasfiyesi olarak yorumlamaktadır. Aynı zamanda göçün, Alevi toplulukları açısından travmatik olduğu kadar direnişsel bir niteliğe de sahip olduğu vurgulanmaktadır. Diaspora, bu direnişin mekânı haline gelmekte; anmalar, ritüeller ve kültürel üretimler aracılığıyla bastırılmış belleğin yeniden örgütlendiği bir alan işlevi görmektedir. Böylece metin, zorunlu Alevi göçünü sadece bir tarihsel olay değil, Alevi kimliğinin modern çağda yeniden inşa edildiği bir hafıza ve direniş süreci olarak konumlandırmaktadır.

Sonnotlar

[1] https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf

[2] Hıdır Göktaş: Kürtler-İsyan-Tenkil, 141.

Kaynakça & İleri Okumalar

Göktaş, Hıdır. 1991. *Kürtler İsyan-Tenkil*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir